

Ahmet Yesevi (477/1083 - 562/1166)

Turgut KARABEY ^(*)

Evliyalar server i ol şâh-ı Türkistan imiş

Yer yüzünü nurı tutkan mâh-ı Türkistan imiş

Şeybanî Han (1451-1510)

Giriş

Ahmet Yesevi, şairliğinden daha çok kurduğu tarikat ve Yesevi dervişleriyle bütün Türk illerinde İslamiyetin yayılması ve yerleşmesinde önemli rol oynamış büyük bir mürşit ve velî olarak kabul edilir. Kendisine bundan dolayı Pîr-ı Türkistan veya Hazret-i Türkistan lakabı verilmiştir. Ahmet Yesevi, Anadolu ve Balkanların müslümanlaşmasında ve Türkleşmesinde de çok etkili olmuştur. Yine o, dini ve tasavvufî Türk Halk Edebiyatı'nın oluşmasına ve bir gelenek halini alarak Türk kültürünün gelişmesine de büyük hizmet etmiştir.

Ayrıca Ahmet Yesevi, İslamiyetin yayılmasında önemli hizmeti olmakla birlikte bazı zararlı akımların Türkler arasında yerleşmesine engel olarak da Türk İslam dünyası arasında birlik ve beraberliğe büyük bir katkıda bulunmuştur.

Hayatı

Çok ünlü ve etkili bir kişiliğe sahip olmasına rağmen, Ahmet Yesevi'nin hayatı hakkında bilinenler çok azdır. Bu bilgiler de menkıbe ve keramet söylentilerine dayanmaktadır. Bu tarihi kaynaklar, menkıbeler ve hikmetlere dayanarak onun hayatı hakkında az da olsa bazı bilgilere ulaşabiliriz.

Söylentilere göre, Ahmet Yesevi, Batı Türkistan'ın Çimkent şehrinin doğusunda bulunan ve eskiden çok önemli bir yerleşim merkezi olan Sayram kasabasında yaklaşık olarak 477/1083 yılında dünyaya gelmiştir.

Bazı kaynaklar ve şîirlerinde onun Yeside bugünkü adıyla Türkistan'da doğduğu belirtilirse de bu doğru değildir. Çünkü şîirleri çok sonradan derlenmiş ve Yesevi dervişlerince yahut bazı tarikat mensuplarınca değişikliğe uğratılmıştır. Ahmet Yesevi, hayatının çoğunu Yesi'de ırşat makamında geçirdiği için burada doğmuş zannedilmektedir. Bu durum gözönüne alınınca onun Sayram kasabasında doğduğunu kabul

(*) Yrd.Doç.Dr.Atatürk Univ.Fen-Edenbiyat Fak. Erzurum

etmek daha uygun olur kanısındayım.

Babası, Sayram kasabasının tanınmış kişilerinden Şeyh İbrahim adlı biridir. Hazret-i Ali soyundan geldiği ve birtakım keramet ve menkıbelere sahip olduğu kabul edilirdi. Annesi Şeyh İbrahim'in halifelerinden Şeyh Musa'nın kızı Ayşe Hatundu. Ahmet Yesevi, böyle manevi bir ortama sahip bir ailenin çocuğuydu. Küçük yaşlarında önce annesini sonra da babasını kaybedince ablası Gevher Şehnazla yalnız kaldı. Bu olaylardan kısa bir müddet sonra bilinmeyen bir nedenle ablasıyla birlikte Yesi'ye yerleşir. Bu sırada, tasavvuf geleneğinin hakim olduğu bu şehirde, Aslan Baba adlı bir şeyh'in temsil ettiği tasavvuf akımı egemendi.

Ahmet Yesevi, ilk öğrenime burada başladı. Devrin maddi ve manevi bilimlerini öğrenirken genç yaşta Aslan Baba'yı kendisine manevi kılavuz kabul etti. Ondan manevi feyz aldı. Bazı ilahî tecellilere sahip olduğu için bir takım kerametler göstererek çevresinin dikkatini çekti.

Aslan Baba'nın ölümünden bir müddet sonra Ahmet Yesevi, Buhara'ya gider. Burası o dönemlerde İslam kültür merkezlerinden biriydi. Başka ülkelerden gelen öğrenciler Buhara Medreselerinde çeşitli İslami bilimler öğreniyorlardı. Ahmet Yesevi de bu bilgilerin yanında manevi öğrenimini tamamlamak için bu şehirde bulunan ve devrin önde gelen bilgün ve mutasavvıflarından Hemedanlı Şeyh Yusuf'a bağlandı. 555/1160 yılında da üçüncü halifesi olarak İrşad postuna oturdu. Bir müddet sonra Yesi'ye döndü ve 562/1166 ölüm yılına kadar burada İrşad görevine devam etti.

Ahmet Yesevi'nin söylentiye göre İbrahim adlı bir oğlu ve iki kızı dünyaya gelmiş, ancak oğlu kendi hayatta iken ölmüştü. Bundan başka Türkistan, Maveraünnehr, Ortaasya ve Anadolu'da kendilerinin Ahmet Yesevi soyundan geldiğini kabul eden yazarlar bulunmaktadır. Meselâ Semerkanlı Şeyh Zekertiyya, Üsküblü Şair Ata ve Evliya Çelebi bunlardan birkaçıdır.

Ahmet Yesevi'nin mezarı Yesi'de olup, türbesi Timur (1336-1406) tarafından görkemli bir şekilde yaptırılmıştır.

Ahmet Yesevi, geçimini tahta kaşık ve kepçe yontup satmakla sağlamıştır.

Fikri ve Edebi Kişiliği

Ahmet Yesevi, her şeyden önce tarikat sahibi bilgün bir mürşid ve mutasavvıf bir şairdir. Manevi hayatı yüzyıllarca Türk milletini etkisi altına almıştı. Çeşitli tarikatlara da etki etmişti. Kerametleri ve menkıbeleri Türk

dünyasına yayılmış ve benimsenmişti. Bunun kadar değişik yerlerde yaşayan Türk toplulukları arasında büyük bir üne sahip büyük bir veli yoktu. Kerametleri ölümünden sonra da sürmüştü etkisi günümüze kadar devam etmiştir.

Ahmet Yesevi, iyi bir medrese öğrenimi yanında tasavvufuda bilen bilgün bir kişidir. Devrin geçerli dilleri olan Arapça ve Farsça'yı çok iyi bilmesine rağmen, bildiklerini yerli halka ve göçebe köylülere anlayabildikleri bir dilde aktarmıştır. Bilgisini halka aktarmayı ve halkla bütünleşmeyi sağlayan en usta aydınlarımızdan biridir. Görüşlerini ve düşüncelerini sade bir dille ve halk edebiyatı nazım şekilleri ve hece vezniyle manzum olarak aktarmıştır. Şiirlerinde ilahî aşkı ve bu aşkın doğrultusunda insanın kendisine çekidüzen vermesini işlemiştir. Kısaca onun şiirleri tavizsiz olarak, İslam dini esaslarına dayanmaktadır.

Şiirleri kuru ve didaktiktir. Şiiri bir araç olarak kullanmıştır.

Eseri :

Ahmet Yesevi'nin en önemli eseri, hikmet adıyla bilinen şiirlerinin toplandığı divanıdır. Bu kitap büyük bir kısmı 5 ile 25 arasında değişen dördlüklerden meydana gelmiştir. Kafiye düzeni koşmaya benzer. Hecenin 12, 14 ve 16 ölçüsü kullanılmıştır. Aruzla yazılı şiirleri de vardır. Bunların ona ait olmadıkları sanılıyor.

Şiirlerinde genellikle yarım kafiye çeşitli görülür. Dil oldukça sade ve süssüzdür.

Divanı çok okunmuştur. Çeşitli yerlerde birçok kez eski harflerle basılmıştır.

En son Prof.Dr.Kemal Eraslan Divan-ı Hikmetten seçmeler yayınlamıştır. Ank. 1991, 498 s.

Kaynakça :

Alî Şîr Nevâyî; Nesâyimü'l-Mahabbe min Şemâyimü'l-Fütüvve (Haz: Kemal Eraslan), İst. 1979.

Banarlı, Nihat Sami : Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, C.I, İst. 1971.

Köprülü, Prof.Dr.Fuat : Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar, Ank. 1966.

Köprülü, Prof.Dr.Fuat : "Ahmet Yesevi" İslam Ansiklopedisi C.I. s.210-215.